

HÓVÁRI JÁNOS

A szarajevói merénylet 100. évfordulóján

A 44-es somogy–tolnai gyalogezred emlékezete

Talán sokaknak furcsán hangzik, de az első világháború, annak ellenére, hogy harminchét évvel befejezését követően születtem, az én háborúm is volt. Anyai nagyapám első világháborús frontemlékei révén, kisgyermekként én is frontkatoná lettem. Előbb hallottam Czernowitz és Lemberg nevét, mint New Yorkét vagy Londonét. De Párizsét sokat: a német tüzérség a Marne folyótól a francia fővárost már lóni tudta, magyarázta többször is nagyapám. A Békási-szoros az emlékekben a románok elleni erdélyi harcokat jelentette, valamint nagyapám szerencsés menekülését egy kárpáti barnamedve elől a fa tetejére. A Monte Grappa gyakori emlegetése pedig nagyapám itáliai frontszolgálatáról szólt és az utolsó piavei harcokról.

Gyakran voltam nagyapám katonatársai között, s nagy tisztelettel és szorgalommal hoztam nekik nagyapám jól fogó borát a pincéből. Beszédjünkben, bár kisgyermek voltam, éreztem az egykori keménységet, a fájdalmakat és a világ dolgait illető tanácsatlanságokat is. Egyszerű emberek voltak, a magyar vidék kemény fiai, büszke somogy–tolnai, 44-es rosseb bakák. Illyés Gyula, aki a frontot járt katonáknál csupán egy évtizeddel, vagy annival sem volt fiatalabb, és sokukkal maga is találkozott a somogyi és tolnai pusztákon, így írt róluk a *Puszták népében*: „... a puszták népe kitűnő katona. A világháború kezdetén a kaposi 44-es gyalogezred négy hónap alatt négyszer semmisült meg s négyszer támadt fel újra. A puszták fiai nem sajnálták a bőrüket. Hősiesség és halálmegvetés dolgában a monarchia népei közül csak a bosnyákok versenyezhetek velük, amint e szakma német hozzáértői tárgyilagosan megállapították. Haditetteiket magam is nem egyszer álmélkodva hallgattam. Sovány, beesett mellű urasági bognárok és tehenészek, akik a kastély szakácsnője előtt is elvesztették beszélőképességüket, csillogó szemmel mesélték, mint kúsztak a drótok alatt az oroszok felé, mint ugrottak le, foguk között a rohamkéssel, jobbjukban a maguk gyártotta szöges buzogánnyal életveszélyes sziklahasadékba az olaszokra, franciákra, négerekre, mindenkire, akire lehetett”. Ez az emlék az 1920-30-as

években erősen élt, később elhalványult, de teljesen sohasem veszett el. A második világháború sem tudta elsöpörni a maga kegyetlenségeivel, legfeljebb elhomályosítani. A kommunista Magyarország sem tudta eltüntetni azzal, hogy a magyar bakákat megtevesztett áldozatoknak és nem hősöknek tartotta. Az egykori frontkatonák azonban derekasan őrizték emlékeiket, s erről beszéltek is ott, ahol lehetett: szőlőkben, pincékben, lakodalmakban és búcsúk idején, amikor még távoli rokonok is összejöttek, és így egyes történeteket még pontosítani is lehetett. Ezek az emlékezések, amelyeket gyermekfejjel végighallgathattam, sarjadzó történelmi tudatom meghatározó formálóivá váltak. Így aztán az sem meglepő, hogy olvasni tulajdonképp a 44-es gyalogezred emlékkönyvéből tanultam meg, s a kötetet ma is őrzöm. Nagyapám Károly csapatkeresztje sajnos egyik néhai rokonunk lelkén szárad, de a viselési engedélyről szóló értesítés rám maradt. Nemrégiben barátaimtól megkaptam nagyapám kitüntetésének egy példányát, amelyet egy gyűjtőtől vettem, s így már azt is őrizhetem.

Nagyapámmal minden hónapban Kiskorpadról Kaposvárra mentünk haját vágatni. Az utazás vasúton talán fél óra sem volt. Miután leszálltunk a vonatról, mindig, még akkor is, ha esett az eső, egyből a vasútállomással szemben lévő 44-es emlékműhöz mentünk. Nagyapám tisztelettel megállt előtte. Keresztet vetett. Kicsit elgondolkozott, talán kijött néhány könnye is. Megfogta a kezem, majd azt mondta: „Fiam, a háborút nem mi veszítettük el, hanem a politika”. Most is keresem az okát, miért mondta ezt nekem. Tanítani kívánt? Mentegetőzött volna? Vagy figyelmeztetni akart arra, hogy a világ bonyolult, a hátunk mögött is eldőlhettek dolgok, s ennek egy egész nemzet láthatja kárát? Nem tudom igazán, mi járt nagyapám fejében, de az kétségtelen, hogy amit mondott, az a 44-es rosseb bakák ítélete volt afölött, ami az első világháború idején történt.

A somogyi népet, így az én családomat is közvetlenül nem nagyon érintette Trianon. Néhány vasutas rokonnal, akik Jugoszláviában maradtak, a határátkeelés nehézségei miatt idővel megszűnt a kapcsolat. Nagyapám és katonatársai mégis tudták, mi történt: átéreztek az első világháborút követő Trianon-tragédiát annak ellenére, hogy nem voltak különösebben iskolázott emberek. Anyai nagyanyám édesapja vasutas volt: ő családjával az ország távoli vidékeire is eljutott. Nagymamám az utazások közül mindig Pöstyént és Aradot emlegette. Nagyapám pedig az

első világháborúnak köszönhetően ismerte meg az országot szélében-hosszában. Ők nemcsak érzelmekben, hanem földrajzi értelemben is tudták, mit veszítettünk.

Nagyapámnak és katonatársainak magától értetődő volt a háború. Kötelességből mentek a harctérre. Nem kérdezték, miért. Elfogadták sorsukat, mint apjuk és nagyapjuk. És persze követték a hagyományt, mert Somogyból minden egészséges férfi katona volt: vagy 44-es kaposvári baka (anyai nagyapám – Gyócsi Ferenc, 1893–1968) vagy 10-es székesfehérvári huszár (apai nagyapám, Hernesz-Hóvári József, 1895–1963).

Most, amikor 2014. június 28-án a szarajevói merénylet 100. évfordulójára emlékezünk, tudnunk kell: Gavriilo Princip két gyilkos golyója feltartóztathatatlan folyamatokat indított el, s ez nem csupán az első világháborúhoz vezetett, hanem a világ átrendeződéséhez. Ebben mi sok néppel együtt veszítettünk, és kegyetlen árat fizettünk legyőzetésünkért. A győztesek átrendezték Európát, és ezt oly önző módon tették, hogy ezzel előkészítették a második világháborút. *Vae victis* – Jaj a legyőzötteknek! – tanultuk meg Titus Liviusztól. Hogy az antant mennyire nem ismert könyörületet, és a józanész mennyire nem számított – különösen a francia politikának nem –, ezt a trianoni békediktátum ékesen bizonyítja. A magyar nép sokáig várta Camillust, hogy választ adjon a galloknak, de az nem érkezett meg. Nem követtük Musztafa Kemal Atatürk útját sem, s nem védtük meg hazánkat, miként ezt a törökök tették. Nagyapámat és katonabarátaikat bántotta ez, a kudarcért nem magukat, hanem a politikát okolták. Ők emlékeztek rá, hogy Bauer Gyula ezredes a 44-es gyalogezredet kötelékben hozta haza az olasz frontról Kaposvárra, többségüket azonnal leszerelték. Nem kellett, hogy a hazát, amely régóta nem látott veszélybe került, fegyverrel a kezükben megvédjék.

A 44-es gyalogezred emlékművét az alakulat egykori hadnagya, a kadarkúti Jálics Ernő készítette. Olyan ember, aki a háborút lövészárokból küzdötte végig katonáival. Tanító mivolta okán értette is, mi zajlott körülötte. A húszas években szobrász lett, s épp az egykori ellenfél fővárosa, Róma volt döntő hatással művészetére. Amikor megfaragta a kaposvári 44-es emlékművet (felavatása: 1938), már érett művész volt, s kellő távolságból tudott visszanézni a háborúra is. Amikor kisgyermekként először láttam az oroszlánal küzdő férfit, nem tudtam, hogy az Herkules, mert akkor még nem ismertem a görög mitológiát. Nagyapámat és ka-

tonatársait láttam benne: ököllel lecsapó izmos és kemény magyar parasztembereket. A támadó oroszlánról nagyapám elmondta, hogy az maga az antant, amely népünkre tört. Mindez 1961-62-ben történt, amikor hat-hétéves voltam, s nagyapámtól ezt az egész életemre kiható történelmi leckét kaptam.

Ez év április 24-én a törökországi Dardanelláknál, ankarai magyar nagykövetségként Hende Csaba védelmi miniszterünk társaságában vettem részt az ottani 1915–16. évi nagy csaták török állami megemlékezésén. Hazánk erre azért kap meghívást, mert egy osztrák–magyar tüzér- és műszaki ezred együtt küzdött a törökökkel a brit–francia csapatok ellen. A főünnepség a török emlékhelynél volt, majd a franciák és a britek emlékműveihez mentünk. Az antantnak arca lett ismét, miként máskor is, ha diplomáciai rendezvényeken az első világháború emlékééről volt szó. Brit és francia diplomatákkal és katonatisztekkel együtt emlékeztünk törökök, németek, osztrákok és mi, magyarok. Nem éreztem sehol a győztesek gögjét. Nemcsak azért nem, mert a gallipoli ütközet az antant egyik legnagyobb veresége volt, hanem azért sem, mert a régi szembenállást már rég elfújta a szél. Megdöbentő, de talán diplomata körökben nem is baj: sokan azt sem tudják már, hogy az első világháborúban mely ország épp mely oldalon is állt. Nagyapám és katonatársai sem mondtak soha semmi rosszat egykori ellenfeleikre. A katonák akkoriban nemcsak ölték, hanem tisztelték is egymást.

A történettudomány ma már szinte mindent tud az első világháborúról. Tudjuk: véletlen volt, hogy Gavriilo Princip merénylete sikerült. A szerb radikálisok, akik az átkozott tervet kieszelték, fel sem fogták, hogy az milyen következményekkel járhat. Csupán látványos akcióval akarták a világnak bemutatni az Osztrák–Magyar Monarchia iránti gyűlöletüket. Ebből azonban nem szerb–osztrák–magyar perpatvar lett, hanem világháború.

A háború kitörését illetően Németországnak volt meghatározó szerepe. A német katonai lobbis és a hozzájuk kötődő politikusok úgy látták, Berlin felkészült a háborúra: Bécsset a Szerbiának adott választ illetően a német diplomácia nem fékezte, hanem inkább bátorította. A német vezetés tudatában volt annak, hogy ez háborút jelent Oroszországgal és Franciaországgal. Berlinben Angliának és az Egyesült Államoknak 1914-ben nem tulajdonítottak kellő jelentőséget, s ez Németországra és szövetségességünk okán ránk nézve is végzetes lett.

Magyarország lakossága erején felül vette ki részét az első világháborús küzdelemből. A háborúról azonban másként gondolkoztak a fronton, a hátszágban, a kormányban, a kávéházakban; s másként éreztek azok, akiknek családtagja nem a fronton volt, mint azok, akik apákat, fiakat és szerelmeket vártak haza. A magyar katonák minden fronton helytálltak. Nem tehettek mást, mert ha nem ezt teszik, az ellenfél bánik el velük. Aki távol volt a fronttól, az már okoskodhatott arról, hogy nekünk, magyaroknak mi közünk is van az egészhez. Könnyű volt a tárcáíróknak megindítani a magyarság kossuthista lelkületét, a másik oldalon pedig a háború való borzalmaival elhallgatni. A kor külpolitikai összefüggéseit sokszor a kor magyar véleményformálói nemcsak a vidéki nagyvárosokban és megyeszékhelyeken, de a fővárosban sem értették. Oroszország a XIX. század eleje óta valós veszélyt jelentett a Magyar Királyságra, ennek csak Ausztriával és Németországgal közösen lehetett ellenállni. Az osztrák kormány pedig az olasz törekvésekre csak hazánkkal együtt tudott kellő választ adni, de ehhez is kellett német segítség. A Monarchia szláv értelmiségének képzett és tehetséges képviselői a XIX. század vége óta Szentpétervárot, Párizsban, Londonban, Washingtonban, Rómában, és ha tehették: még Berlinben is, Bécs–Budapest ellen agitáltak. E mögé az erdélyi románok és Bukarest is felsorakozott. Ezek a szálak kezdetben jelentéktelennek tűntek, idővel azonban az antant külpolitikaformáló pontjai lettek. Nem kétséges, hogy ez az ellenünk zajló propaganda – vele való kellő küzdelem hiányában – olyan mérvű lett, és olyan „új világ-alakító erővé” vált, hogy erre csak a katonai győzelem vagy a mielőbbi kedvező békekötés jelenthetett volna ellenszert. Hiába szállt ki Oroszország 1917-ben a háborúból, jöllehet, ezzel út nyílt a háború kedvező befejezésére: helyébe azonban belépett az Egyesült Államok, s így győzelemre a Központi Hatalmaknak a gazdasági és ellátási erőfölény okán nem volt esélyük. Azonban előnyös békekötésre Washington beavatkozása előtt talán többször is. Nagy hiba volt ezeket elmulasztani, s hagyni, hogy az amerikai beavatkozás révén az antant jelentős erőfölénybe kerüljön, s ezzel az európai hatalmi egyensúly végzetesen megváltozzon.

A magyar politikának a háborút illetően a döntő kérdésekben nem volt sok szava, habár sok magyar volt 1914–18 között fontos k.u.k. pozícióban. Bécs is a politikáját (azaz a mi politikánkat) Berlin árnyéká-

ban vitte. Így a jó és rossz döntések is többnyire Berlinben születtek meg, ránk többnyire a végrehajtásban várt hol fontos, hol kevésbé fontos szerep.

Nagyapám és bajtársai egy politikai-katonai gépezet részét képezték, amely sok tekintetben a háború végéig olajozottan működött. Egy történelmi alapozottságú, határokon átnyúló társadalmi, politikai és katonai struktúra öntudatlan foglyai voltak, amelyben meghatározott helyük és szerepük volt. Ez a rendszer túlmutatott a magyarságon, a Monarchián is, sőt európai és egyetemes dimenziói is voltak. Amikor a háború kitört, sokan érezhették úgy mindkét oldalon, hogy Herkulesként küzdenek a ne-mei oroszlánal, miként ezt nekünk Jálics Ernő örökségül adta. A mi küzdelmünk azonban nem úgy végződött, mint Herkulesé. S nekünk, magyaroknak máról holnapra szétesett a világunk, veretes királyságunk, és a vergődés korszaka jött el hosszú időre. Nagyapám és bajtársai máról holnapra veszítették el helyüket és szerepüket abban a világban, amelyért harcoltak, mert maga az a világ is eltűnt. Előbb az antant tette tönkre győzelmével, majd a szovjet hadsereg és magyar kommunizmus adta meg neki a kegyelemdőfést. De maradtak szigetek, az igaz emlékek titkos vagy rejtett szigetei, ahol a múlt továbbélt, és „szállt az ének szájról szájra”. Köszönöm a Jóistennek, hogy ebbe mágikus világba gyermekként bebocsátást nyertem.

Az én kiskorpádi emlékeim, amit most papírra vettem, csupán azt jelzik, hogy az első világháború magyar nemzedékeinek egyszerű emberei nemcsak az elveszített területeken éltek meg fájdalommal a szétesést, amely ott számukra együtt járt a mindennapi megalázásokkal, hanem az anyaországban is, ahol látszólag békés volt az élet. Trianon után új, de sok tekintetben kényszeredett társadalmi és politikai struktúra született Magyarországon, s ebben új helye lett nagyapámnak és bajtársainak is. Megmaradt bennük azonban az osztrák–magyar világ emléke, s ez nosztalgiával és melankóliával tört fel bennük, ha visszatekintettek saját múltjukra. Sőt, viszonyítási és igazodási pont maradt ez későbbi életükben is. Lovakat halálukig két nyelven – zurück-hátra – hajtották. Emlékeztek Bécsre, Prágára (nagyapámat ott gyógyították ki tifuszából) és a Monarchia keleti végvidékeire. Volt mire emlékezniük a régi dicsőségből, s azt követően látni és megélni a romlás évszázadát. Továbbadták az ő sajátos világukban a magyar büszkeséget. De nem öncélúan és tartalmak nélkül.

Tartásuk életük végéig megmaradt, ennek volt erős váza a világháború (kettő is) és a maguk küzdelmes élete. Üzenetük számomra leginkább az volt, hogy a győzelemhez nemcsak bátorság és hadi virtus kell, hanem összefogás is és a nemzetközi viszonyok alapos ismerete. Ez utóbbit nevezték tanítóim politikának. Ebben voltak ők járatlanok. Ezt bízták az úri Magyarországra és tisztjeikre. A háborús vereség a magyar vezetésben való végzetes csalódást is jelentette. Ettől kezdve úgy érezték, hogy a politikát nekik is érteniük kellene. Amikor a második világháborút is átélve eljutottak odáig, hogy hallaták is a hangjukat, Moszkva rendszere némította el őket, s szorította be szavukat a borospincék, a lugasok és méhesek világába.

Jól tudom, emlékeimmel nem vagyok egyedül. Korosztályomból sokan vethetnék papírra nagyapáik emlékvilágát, s benne az első világháború átörökített foszlányait. Ha megtesszük, nemcsak emléket állítunk felmenőinknek, hanem azt is bemutatjuk, hogy a nemzet történelme bűvópatakként is továbbélhet. Sokan tudják ezt a kárpáti végektől az Alpokaljáig. De erről sok más néppel is értekezhetünk, ha nemzetünk múltját az egyetemesség szemüvegén át is néz-

zük. Mert bajainkban és küzdelmeinkben – még ha úgy is éreztük – sohasem voltunk egyedül: nemcsak ellenségeink száma volt nagy, hanem sorstársainké is. Nagyapám mondta sokat: „Az olasz katonát is éppúgy siratta az anyja, mint a mi anyáink a mi fiainkat”.

„Dulce et decorum est pro patria mori – Dicső és szép dolog a hazáért meghalni” – olvashatjuk számos első világháborús emlékművön Horatius szavait. Mindazok, akik a római hazafiság történelmének bűvöletében nőttünk fel, értjük és tiszteljük ezt. De ismerjük a nemes idézethez hozzátett XIX. századi átköltését is: „Sed dulcius pro patria vivere, et dulcissimum pro patria bibere – De még szebb érte élni, ám a legszebb a haza egészségére inni.” Nagyapám és fronttársai barátokat és testvéreket láttak meghalni. Tudták: véletlen volt, hogy kit talált el a golyó. A történetek mögött az isteni gondviselést látták, s a háború mély kereszténnyé tette őket, még ha ezt nem is mutatták ki. Boldog túlélők voltak sebekkel és sok-sok emlékekkel. Nagyapám jóízű rizlingjétől mindig megeredt a barátok nyelve. Bíztak egymásban. Mély és igazi, életük végéig tartó katonabarát-ság volt közöttük. Ez is, sok minden más mellett, Szarajevó üzenete!

Agár